

"DEM TILLHÖR DEN ODÖDLIGA ÄRAN"

**Arne Rasmusson analyserar de ostädade
dissidentrörelserna och slaveriets avskaffande.**

1 847 avskaffar Sverige slutligt slaveriet i sin karibiska ökoloni Saint-Barthélemy. Den som skriver den första riksdagsmotionen att den svenska staten ska friköpa alla slavar på ön är riksdagsmannen och historikern Erik Gustaf Geijer. Han skriver motionen redan 1840, men många tycker det kostar för mycket, så friköpandet dröjer till 1847. 1846 kritiserar han i en bok om det religiösa läget de europeiska statskyrkorna, de ortodoxa teologerna och de bildade kristna eliterna för att ha bidragit till att kristendomen förlorat sin kraft. Istället är det, fortsätter han, de protestantiska dissidenterna och de pietistiska väckelserörelserna som genom sitt spridande av Jesu lära fått världshistorisk betydelse. Dem "tillhör den odödliga äran" att i det engelska parlamentet drivit igenom först förbud för slavhandeln 1807 och sedan 1833 slaveriets avskaffande i det brittiska imperiet. I denna text nämner han speciellt metodisterna och herrnhutarna. Men vad gäller kampen mot slaveriet var också andra samfund viktiga, allra mest kväkarna.

1847 är fortfarande all form av religiös dissidens förbjuden i Sverige, även om en viss praktisk uppluckring har skett. Den första baptistförsamlingen, och den första fria svenska församlingen och dessutom den första svenska helt demokratiska föreningen, grundas 1848. Dess ledare F O Nilsson

landsförvisas. När denna församling grundas ges alla medlemmar, män som kvinnor, lika rösträtt.

Geijer är vän med Fredrika Bremer, författare och en av den svenska kvinnorörelsens pionjärer. Bremer är själv djupt påverkad av herrnhutismen, som har öppnat upp för kvinnligt ledarskap. Hon följer den internationella utvecklingen och är mycket intresserad inte bara av pietism, utan också av den internationella frikyrkorörelsen. Hon tillbringar två år i USA 1849-1851 och skriver

i sin berömda reseskildring om sitt möte med kväkarna, väckelserörelserna, antisla-verirörelsen och kvinnorörelsen, rörelser som till stor del överlappar. Hon nämner också Oberlin College.

**Bremer är
själv djupt
påverkad av
herrnhutis-
men, som har
öppnat upp för
kvinntligt
ledarskap.**

**ARNE
RASMUSSON**

Professor Göteborgs universitet,
institutionen för litteratur, idéhistoria
och religion.

Grundat 1833, är det mest berömda av väckelserörelsernas många college. 1800-talets mest kände och inflytelserike väckelsepredikant, Charles Finney, är en av grundarna och dess andre president. För Finney är slaveriet och behandlingen av den amerikanska ursprungsbefolkning nationens två största synder och också de största hindren för väckelse. Där han har inflytande vägrar han att ge församlingsmedlemskap och nattvard till slavägare. Colleget växer fram tillsammans med grundandet av ett samhälle byggt på ett gemensamt förbund som handlar om att evangeliet ska influera både kyrka och värld. Omvändelse och helgelse handlar både om det individuella och det sociala livet. Oberlin är också en viktig knutpunkt för den så kallade underjordiska järnvägen som hjälper förrymda slavar

>

> att nå friheten i Kanada. Inom två år hade detta college, säger historikern Brent Morris, utvecklas till landets och kanske världens mest progressiva akademiska institution. Här kan inte bara svarta och vita studera tillsammans; det är också det första college där kvinnor och män studerar tillsammans. Tidigare studenter blir ledande personer inom kvinnorörelsen, i kampen mot slaveriet och i det afroamerikanska samhället. Många blir missionärer. Andra arbetar som lärare i skolor för frigivna slavar efter slaveriets upphävande och inbördeskrigets slut 1865. Lite senare kom sydafrikanen John Langalibele Dube, ANC:s förste president och en av metodisten Nelson Mandelas företrädare, att studera på Oberlin.

Den kamp mot slavhandel och slaveri som Geijer nämner och Oberlin representerar är den första moderna sociala rörelsen. De drivande i dem är i England speciellt kväkare, metodister, baptister och väckelseorienterade anglikaner. Den anglikanska engelska kyrkan som institution gjorde, som Geijer skrev, inte motstånd mot slaveriet, utan ägde till och med egna slavplantager. I USA är det också kväkare, metodister, baptister, liksom kongregationalister, presbyterianer som står i centrum. Speciellt viktiga är de framväxande svarta kyrkorna, speciellt metodister och baptister.

Nu har vi svårt att förstå att någon kunde försvara slaveri, men den svåra historiska frågan är varför en sådan kampanj överhuvudtaget startade. Slaveri existerade inte längre i stora delar av Europa, men när Amerika koloniserades på 1500- och 1600-talen infördes slaveri i kolonierna vilket ledde till en omfattande atlantisk slavhandel från Afrika, vilket gjorde slaveriet helt rasbaserat. Det fanns till att börja med vissa teologiska invändningar mot slaveri, men teologer fann argument till stöd och snart blev det självklart. Så när nya invandrare kom till kolonierna mötte de slaveri som en redan etablerad institution. Det gällde också kväkare och herrnhutare. Det är bara mennoniterna och Amish som aldrig praktiserade slaveri. 1688 formulerar fyra nyinvandrade tyska och holländska mennoniter och kväkare ett protestbrev mot slaveri och skickar det till kväkarnas årliga möte i Philadelphia. Det är den första protestskrivelsen mot det amerikanska slaveriet. Och det är just kväkarna som påbörjar den första offentliga diskussionen om slavhandel och slaveri. De argument som används är att alla människor

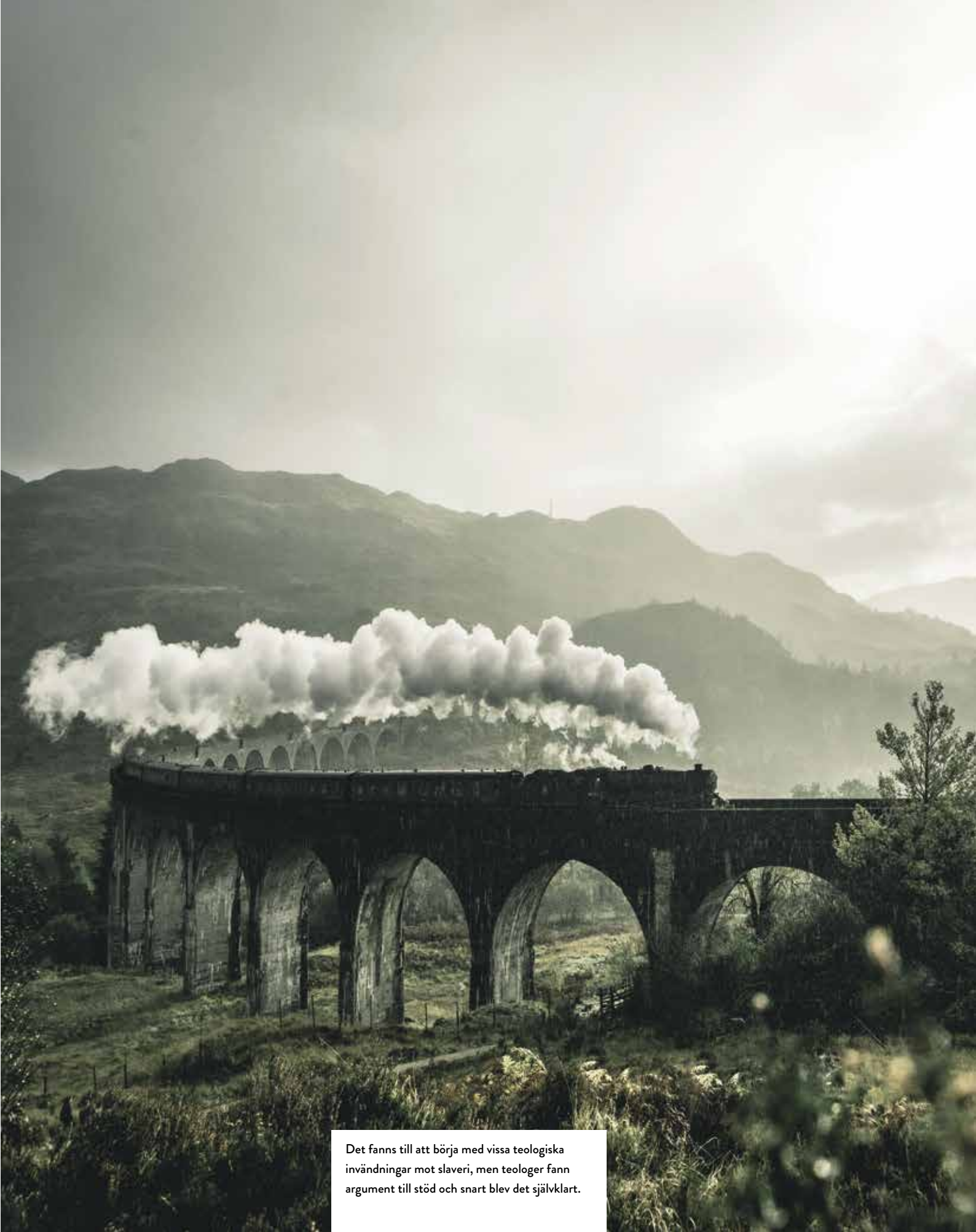
är skapade lika, att alla är kallade att vara en del av den kristna församlingen, den gyllne regeln (skulle någon själv vilja bli behandlad som slav) och att slaveri bygger på våld och därför kommer i konflikt med kväkarnas ickevåldsprincip.

I de amerikanska kolonierna är frågan känslig eftersom en del kväkare äger slavar. I England möter man inte slaveriet så direkt, men slavhandeln har blivit en stor och mycket lönsam verksamhet. Så har också handeln med socker och bomull blivit, verksamheter till stor del grundade på slaveriet. Många motståndare till slaveriet bojkottar därför användningen av socker och bomull. Både i England och i de amerikanska kolonierna fattar kväkarna flera beslut mot slavhandel och slaveri. 1783 undertecknar 273 engelska kväkare en petition till det engelska parlamentet om avskaffandet av slavhandeln. 1787 börjar en regelrätt landsomfattande kampanj. Kväkarna var centrala, men också metodister, baptister och evangelikala anglikaner deltog. Just församlingsnätverken var centrala för rörelsens framgång. 400 000 personer (9 procent av den vuxna befolkningen) skrev 1791-1792 under petitioner till parlamentet mot slavhandeln. I parlamentet är den omvända anglikanen William Wilberforce den drivande kraften. Kväkare och andra ickeanglikaner kunde inte sitta i parlamentet eller överhuvudtaget inneha statliga ämbeten. Kriget mot Frankrike kommer emellan, men 1807 röstar parlamentet igenom slavhandelns avskaffande och 1833 förbjuds slaveri i hela det brittiska imperiet. Metodisterna hade uppmanat alla sina församlingar att skriva petitioner till parlamentet om slaveriets avskaffande och alla röstberättigade medlemmar att enbart rösta på kandidater som stödde ett omedelbart, fullständigt och effektivt förbud mot slaveri i hela imperiet. Det är denna historia som Geijer hänvisar till.

I den fortsatta kampen mot slaveriet i USA, vilket under 1800-talet växer i ekonomisk och politisk tyngd, är det väckelserörelser och dissenterprotestantism som står i centrum. Oberlin är ett exempel på detta. Episkopalkyrkan, den amerikanska anglikanismen, bidrar nästan inte alls, utan är tvärtom ett stöd för slaveriet. Episkopalkyrkan dominerar inom plantageägarklassen. Den respektabla bildade eliten i New England i norr, som i ökande utsträckning själv tog avstånd från slaveriet, såg dock

>

Det fanns till att börja med vissa teologiska invändningar mot slaveri, men teologer fann argument till stöd och snart blev det självklart.

> de religiösa "fanatikerna" inom väckelserörelserna och antislaverikampanjen och deras "sammanblandning av religion och politik" som större hot mot den unga statens sammanhållning än sydstaternas slaveriförespråkare.

Även om slaveriet hade försvunnit i norr så hade inte rasism och segregering gjort det, snarare tvärtom. Det var väckelsens utbildningsinstitutioner som skapade antislaveriaktivister, inte upplysningens och unitaris-
mens Harvard. De nordliga bildade eliterna kände mer samhörighet med plantageägarelsen från södern än med väckelsefolk och aktiva slaverimotståndare. Ofta hade man studerat tillsammans på Harvard. Fredrika Bremer är ett exempel på sådana attityder. Som berömd svensk författare från den svenska överklassen lär hon känna många personer från den amerikanska överklassen, och dessutom förälskar hon sig i söderns plantageliv. Hon blir också nära vän med kväkare, lyssnar till väckelsepredikanter och möter radikala slaverimotståndare. Även om hon delar de senares hållning till slaveriet, kritiserar hon dem också hårt för "överdrifterna" i sina metoder och för sin radikala retorik, som hon tror missgynnar deras sak.

Men också metodism och baptism kom att förändras. De blir snart de största kyrkliga riktningarna i USA. De är folkliga och demokratiska. När metodismen bryter igenom i USA under slutet av 1700-talet är de amerikanska pastorerna beordrade att predika mot slaveri och medlemmar kunde inte äga slavar. Väckelsemötena var icke-segregerade. Alla är syndare och behöver frälsning. Också afroamerikaner fick predikolicens. Vita och svarta, män och kvinnor, delade talarstol. Många församlingar var blandade. Församlingar dominerade av vita kunde ledas av svarta pastorer.

Men när metodism och baptism blir massrörelser kryper segregering och slaveri in i församlingarna. Slavägare blir omvända och vill inte frige sina slavar. Dessutom vill många distansera sig från det ostädade ryktet som omgav dessa församlingar. Man söker respektabilitet i samhället. Respektabilitet innebar att man accepterar segregering och, framför allt i söder, också slaveriet. Den djupa oenighet detta skapar väcker frågan om man ska sätta kyrkliga principer eller kyrklig enhet främst. Kan olika hållningar till slaveri och segregering accepteras i samma

kyrka? Men försöken att behålla enheten misslyckas. Först bryter sig svarta metodister och baptister loss. John Allen hade fötts som slav, men blivit fri sedan hans ägare blivit metodist. Han blev en ledande förkunnare inom metodistkyrkan och bodde i ett icke-segregerat område i Philadelphia. Men med tiden mötte han växande rasism och marginalisering också inom metodismen. Den lokala församling som han tillhörde införde sittplats-segregering. Han startar då en egen församling och 1816 också ett samfund, African Methodist Episcopal Church, det första afroamerikanska samfundet i USA. I sitt sökande efter samhällelig respektabilitet hade metodismen, menade Allen, förlorat sin evangeliska radikalitet. Detta samfund, liksom andra snart startade afroamerikanska speciellt metodistiska och baptistiska samfund, kom att få en enorm betydelse för både den svarta befolkningen och för det amerikanska samhället i stort.

Men också de vita majoritetskyrkorna kom att splittas. Det stora brottet kommer när sydstatsmetodister 1844 och sydstatsbaptister 1845 bryter sig loss i försvar av slaveriet. Dessa sydstatskyrkor växer alltmer samman med sydstatskulturen och blir närmast en slags metodistiska och baptistiska folkkyrkor. Kristet försvar för slaveri blir en central dogm. När slaveriet upphävs efter ett blodigt inbördeskrig kommer samma kyrkor, liksom andra kyrkor i södern, att teologiskt och praktiskt försvara fortsatt segregering och vit överhöghet. På ett extremt brutalt sätt undermineras, med kyrkligt stöd, de svartas nya medborgerliga rättigheter. Många kyrkor fortsätter att försvara en sådan hållning som biblisk ända till medborgarrättsrörelsen slår igenom under mitten av 1900-talet. Men också medborgarrättsrörelsen har kyrkliga rötter. Dess primära sociala bas är framför allt de svarta baptistiska och metodistiska kyrkorna. Den teologi och praktik som John Allen och kvinnliga ledare som Sojourner Truth och många andra utvecklade under början av 1800-talet kom att omforma inte bara det amerikanska samhället, utan också påverka utvecklingen i resten av världen. Alla dessa olika motsägelsefulla arv formar fortfarande amerikansk kristenhet och det amerikanska samhället i stort. Religion, ras och politik har sålunda alltid varit djupt invädda i varandra.